СЪД НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
TRIBUNAL DE JUSTICIA DE LA UNIÓN EUROPEA
SOUDNÍ DVŮR EVROPSKÉ UNIE
DEN EUROPÆISKE UNIONS DOMSTOL
GERICHTSHOF DER EUROPÄISCHEN UNION
EUROOPA LIIDU KOHUS
ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ
COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION
COUR DE JUSTICE DE L'UNION EUROPÉENNE
CÚIRT BHREITHIÚNAIS AN AONTAIS EORPAIGH
SUD EUROPSKE UNIJE
CORTE DI GIUSTIZIA DELL'UNIONE EUROPEA

EIROPAS SAVIENĪBAS TIESA
EUROPOS SĄJUNGOS TEISINGUMO TEISMAS
AZ EURÓPAI UNIÓ BÍRÓSÁGA
IL-QORTI TAL-ĠUSTIZZJA TAL-UNJONI EWROPEA
HOF VAN JUSTITIE VAN DE EUROPESE UNIE
TRYBUNAŁ SPRAWIEDLIWOŚCI UNII EUROPEJSKIEJ
TRIBUNAL DE JUSTIÇA DA UNIÃO EUROPEIA
CURTEA DE JUSTIȚIE A UNIUNII EUROPENE
SÚDNY DVOR EURÓPSKEJ ÚNIE
SODIŠČE EVROPSKE UNIJE
EUROOPAN UNIONIN TUOMIOISTUIN
EUROPEISKA UNIONENS DOMSTOL

CVRIA
LUXEMBOURG

PRESUDA SUDA

8. travnja 1976.*

„Jednake plaće muških i ženskih radnika“

U predmetu 43/75,

povodom zahtjeva koji je na temelju članka 177. Ugovora o EEZ-u Sudu uputio Cour de travail u Bruxellesu, s ciljem da u sporu koji se vodi pred tim sudom između

Gabrielle Defrenne, bivše stjuardese, s prebivalištem u Bruxelles-Jetteu,

protiv

SOCIETE ANONYME BELGE DE NAVIGATION AERIENNE SABENA, sa sjedištem u Bruxellesu,

SUD,

u sastavu: R. Lecourt, predsjednik, H. Kutcher i A. O'Keeffe, predsjednici vijeća, A. M. Donner, J. Mertens de Wilmars, P. Pescatore i M. Sørensen, suci,

nezavisni odvjetnik: M. Trabucci,

tajnik: A. Van Houtte,

donosi sljedeću

Presudu

1 Presudom od 23. travnja 1975., koju je tajništvo Suda zaprimilo 2. svibnja 1975., Cour du travail u Bruxellesu, sukladno članku 177. Ugovora o Europskoj zajednici, postavio je dva pitanja o učinku i provedbi članka 119. Ugovora koji se odnosi na načelo jednake plaće za jednak rad muškaraca i žena.

2 Ta su se dva pitanja pojavila u okviru spora između stjuardese i njezinog poslodavca, Sabena S.A., radi naknade koju tužiteljica zahtijeva u glavnom postupku iz razloga što je u razdoblju od 15. veljače 1963. do 1. veljače 1996. kao radnica trpjela diskriminaciju u plaći u usporedbi s muškim kolegama koji su obavljali jednak rad u svojstvu stjuarda.

3 Prema presudi kojom je upućen zahtjev za prethodnu odluku, stranke se slažu da je rad stjuardese identičan radu stjuarda i da u ovim okolnostima nije sporno postojanje diskriminacije u plaći na štetu stjuardese tijekom navedenog razdoblja.

Prvo pitanje (izravan učinak članka 119)

4 Prvim pitanjem želi se saznati uvodi li članak 119. Ugovora izravno u nacionalno pravo svake države članice načelo jednakosti plaće muškaraca i žena za jednak rad i ovlašćuje li stoga radnike, neovisno o nacionalnim propisima, da pokrenu postupak pred nacionalnim sudovima kako bi osigurali poštovanje tog načela.

5 U slučaju potvrdnog odgovora postavlja se i pitanje od kojeg se datuma mora priznati takav učinak.

6 Odgovor na zadnji dio prvog pitanja dat će se zajedno s odgovorom na drugo pitanje.

7 Pitanje izravnog učinka članka 119. mora se razmotriti u svjetlu naravi načela jednake plaće, cilja ove odredbe i njezinog mjesta u sustavu Ugovora.

8 Članak 119. ima dvostruki cilj.

9 S jedne strane, uzimajući u obzir različite stupnjeve razvoja socijalnog zakonodavstva u različitim državama članicama, cilj članka 119. je izbjeći situaciju u kojoj bi poduzeća s poslovnim nastanom u državama koje su stvarno provele načelo jednake plaće bila u nepovoljnijem položaju u tržišnoj utakmici unutar Zajednice u odnosu na poduzeća s poslovnim nastanom u državama koje još nisu uklonile diskriminaciju ženskih radnika u pogledu plaće.

10 S druge strane, ova odredba čini dio socijalnih ciljeva Zajednice, koja nije samo ekonomska unija, već istovremeno treba zajedničkim djelovanjem osigurati socijalni napredak i stalno poboljšavanje uvjeta života i rada europskih naroda, kao što naglašava Preambula Ugovora.

11 Ovaj je cilj naglašen umetanjem članka 119. u poglavlje posvećeno socijalnoj politici, čija uvodna odredba, tj. članak 117., ističe „potrebu promicanja poboljšavanja životnih i radnih uvjeta radnika, omogućavajući time njihovo ujednačavanje u napretku“.

12 Iz ovog dvostrukog cilja, koji je ujedno ekonomski i socijalan, proizlazi da je načelo jednake plaće dio temelja Zajednice.

13 Navedeno razmatranje osim toga objašnjava zašto je Ugovor predvidio potpunu primjenu tog načela do kraja prve faze prijelaznog razdoblja.

14 Kod tumačenja ove odredbe stoga nije moguće temeljiti argumente na sporosti i otporu koji su u nekim državama članicama odgodili stvarnu primjenu ovog temeljnog načela.

15 Posebice, kako se članak 119. pojavljuje u kontekstu ujednačavanja radnih uvjeta u smjeru napretka moguće je otkloniti prigovor da bi se taj članak mogao poštovati i na drugi način, a ne podizanjem najnižih plaća.

16 S obzirom da su sukladno članku 119. stavku 1. države članice dužne osigurati i održati „primjenu načela jednake plaće muškaraca i žena za jednak rad".

17 Stavci 2. i 3. istog članka dodaju određen broj pojašnjenja koja se odnose na pojmove plaće i rada iz stavka 1.

18 Radi provedbe ovih odredaba valja ustanoviti razliku unutar cijelog područja primjene članka 119. između, s jedne strane, izravne i otvorene diskriminacije koja se može utvrditi već i pomoću samih kriterija jednakog rada i jednake plaće određenih navedenim člankom i, s druge strane, neizravne i prikrivene diskriminacije koju je moguće utvrditi samo pomoću detaljnijih nacionalnih ili provedbenih mjera Zajednice.

19 Nemoguće je ne prepoznati da potpuna provedba cilja iz članka 119., kroz uklanjanje svake diskriminacije, izravne ili neizravne, između muškaraca i žena radnika, ne samo unutar pojedinih poduzeća već i cijelih grana industrije pa čak i čitavog gospodarskog sustava, može u određenim slučajevima uključivati određivanje kriterija čija provedba zahtijeva poduzimanje odgovarajućih mjera na nacionalnoj i razini Zajednice.

20 Takvo se stajalište tim više nameće jer akti Zajednice o tom pitanju, na koje se odnosi odgovor na drugo pitanje, koji provode članak 119. proširuju uski pojam „jednakog rada", u skladu osobito s odredbama Konvencije Međunarodne organizacije rada br. 100. o jednakoj plaći iz 1951., čiji članak 2. uspostavlja načelo jednake plaće za rad „jednake vrijednosti"

21 Među oblike izravne diskriminacije koje je moguće utvrditi već i pomoću kriterija iz članka 119. nužno je ubrojiti osobito one koji proizlaze iz zakonskih odredaba ili kolektivnih radnih ugovora i koji se mogu otkriti na temelju čisto pravne analize.

22 Ovo je osobito primjenjivo u slučaju nejednake plaće muškaraca i žena za jednak rad, obavljen u istoj organizaciji ili službi, bilo privatnoj ili javnoj.

23 U takvoj situaciji − kao što pokazuju i utvrđenja presude kojom je upućen zahtjev za prethodnu odluku − sud može utvrditi sve činjenice koje mu omogućuju da odluči prima li radnica nižu plaću nego njezin muški kolega koji obavlja jednake poslove.

24 U najmanju ruku u tim uvjetima članak 119. je izravno primjenjiv i stoga može za pojedince stvoriti subjektivna prava koja sudovi moraju štititi

25 Uostalom, nacionalne zakonske odredbe donesene radi provedbe načela jednake plaće u pravilu u bitnome samo reproduciraju sadržaj pojmova iz članka 119. koji se odnose na izravne oblike diskriminacije u slučaju jednakog rada

26 Belgijsko zakonodavstvo osobito je prikladno za ilustraciju ovog stajališta s obzirom na to da članak 14. Kraljevskog dekreta br. 40. od 24. listopada 1967. o zapošljavanju žena samo predviđa pravo radnica na pokretanje postupaka pred nadležnim sudom radi primjene načela jednake plaće iz članka 119. na koji jednostavno upućuje.

27 Nije moguće pozivati se na pojmove iz članka 119. kako bi se osporio ovaj zaključak.

28 Kao prvo, nije moguće iznijeti argument protiv izravnog učinka na temelju uporabe riječi „načelo“ u ovom članku jer se u jeziku Ugovora ovaj pojam koristi upravo zato da bi označio određene odredbe kao temeljne, kao što proizlazi i iz naslova prvog dijela Ugovora koji je posvećen „načelima“ i iz članka 113., prema kojem se trgovinska politika Zajednice temelji na „jedinstvenim načelima“.

29 Ublažavanje tog pojma do te mjere da ga se svede na razinu nejasne deklaracije neizravno bi utjecalo na same temelje Zajednice i na skladnost njezinih vanjskih odnosa.

30 Također je nemoguće temeljiti argumente na činjenici da se članak 119. izričito odnosi samo na „države članice“.

31 Činjenica, kao što je Sud već utvrdio u drugim okolnostima, da su određene odredbe Ugovora doista formalno upućene državama članicama ne isključuje istovremenu dodjelu prava svakom pojedincu koji ima interes za ispunjenje obveza propisanih tim odredbama.

32 Iz samog teksta članka 119. proizlazi da on državama nameće obvezu postizanja rezultata koji se mora obvezno postići u određenom roku.

33 Na učinkovitost ove odredbe ne može utjecati okolnost da određene države članice nisu ispunile obvezu propisanu Ugovorom i da zajedničke institucije nisu dovoljno odlučno reagirale na ovaj propust.

34 Prihvatiti suprotno stajalište značilo bi riskirati uzdizanje povrede prava u rang interpretativnog načela, a usvajanje takvog stajališta ne bi bilo u skladu sa zadaćom koju Sudu povjerava članak 164. Ugovora.

35 Napokon, pozivajući se na „države članice“, članak 119. smjera na te države pri ostvarivanju onih njihovih funkcija koje mogu korisno pridonijeti provedbi načela jednake plaće.

36 Stoga je, suprotno onome što je izneseno tijekom postupka, ova odredba daleko od toga da samo upućuje na ovlasti nacionalnih zakonodavnih vlasti.

37 Pozivanje na „države članice“ u članku 119. ne može se stoga tumačiti tako da isključuje intervenciju sudova u izravnu primjenu Ugovora.

38 Ne može se prihvatiti ni prigovor da bi primjena načela jednake plaće od strane nacionalnih sudova uzrokovala izmjene sporazuma koji su zaključeni u okviru osobne ili profesionalne autonomije kao što su pojedinačni ugovori o radu i kolektivni ugovori.

39 Zapravo, s obzirom na prisilnu narav članka 119., zabrana diskriminacije između muškaraca i žena ne odnosi se samo na djelovanje javnih tijela nego i na sve sporazume koji kolektivno reguliraju plaćeni rad kao i na ugovore između pojedinaca.

40 Odgovor na prvo pitanje je stoga da se na načelo jednake plaće sadržano u članku 119. može pozivati pred nacionalnim sudovima i da oni imaju dužnost osigurati zaštitu prava koje ova odredba dodjeljuje pojedincima, posebno u slučaju onih oblika diskriminacije koji izravno proizlaze iz zakonskih odredaba ili kolektivnih ugovora, kao i u slučajevima kada muškarci i žene primaju za jednak rad koji se obavlja u istoj organizaciji ili službi, bilo privatnoj ili javnoj, nejednaku plaću.

Drugo pitanje (provedba članka 119. i ovlasti Zajednice i država članica)

41 Drugim pitanjem želi se saznati je li članak 119. postao „primjenjiv u unutarnjem pravu država članica na temelju akata koje su donijela tijela Zajednice“ ili treba li „u tom području priznati nacionalnom zakonodavcu isključivu nadležnost“.

42 Sukladno onome što je gore već navedeno, ovome pitanju valja pridružiti i pitanje datuma od kojega se mora priznati izravan učinak članka 119.

43 U svjetlu svih ovih problema najprije je potrebno ustanoviti kronološki red akata Zajednice donesenih kako bi se osigurala provedba odredbe čije se tumačenje traži.

44 Sukladno članku 119., primjena načela jednake plaće morala se ravnomjerno osigurati najkasnije do kraja prve faze prijelaznog razdoblja.

45 Iz informacija koje je dostavila Komisija proizlazi da u provedbi ovog načela postoje važne razlike i neusklađenost između različitih država.

46 Iako je u nekim državama članicama ovo načelo već u bitnom bilo ostvareno i prije stupanja Ugovora na snagu, bilo na temelju izričitih ustavnih i zakonskih odredaba bilo na temelju socijalne prakse uspostavljene kolektivnim ugovorima, u drugim je državama puna provedba ovog načela trpjela duge odgode.

47 U toj situaciji države članice su, 30. prosinca 1961., dan uoči isteka roka određenog člankom 119., donijele rezoluciju o izjednačavanju plaća za muškarce i žene koja je imala namjeru precizirati neke aspekte sadržaja načela jednake plaće, istovremeno odgodivši njegovu primjenu u skladu s planom raspoređenim kroz određeno vremensko razdoblje.

48 Na temelju odredaba te rezolucije, svaka diskriminacija, izravna i neizravna, trebala je u potpunosti biti otklonjena do 31. prosinca 1964.

49 Iz informacija koje je dostavila Komisija proizlazi da nekoliko izvornih država članica nije poštovalo odredbe te rezolucije, pa je iz tog razloga, u kontekstu zadaća koje su joj povjerene člankom 155. Ugovora, Komisija sazvala predstavnike vlada i socijalne partnere kako bi proučili situaciju i dogovorili mjere radi osiguranja napretka prema punom ostvarenju cilja propisanog člankom 119.

50 To je dovelo do izrade nekoliko uzastopnih izvješća o stanju u izvornim državama članicama, od kojih ono najnovije od 18. srpnja 1973., rezimira sve činjenice.

51 U zaključku tog izvješća Komisija je najavila svoju namjeru da protiv onih država članica koje do tog datuma nisu ispunile svoje obaveze iz članka 119. pokrene postupak zbog propusta države, na temelju članka 169. Ugovora, da se poduzmu potrebne mjere, a da nakon tog upozorenja ipak nisu uslijedile posljedice.

52 Nakon slične prepiske s nadležnim tijelima u novim državama članicama Komisija je u svojem izvješću od 17. srpnja 1974. izjavila da se, što se tiče tih država, članak 119. u potpunosti primjenjuje od 1. siječnja 1973. i da je od tog datuma položaj novih država članica izjednačen s položajem izvornih država članica.

53 Vijeće je sa svoje strane, kako bi ubrzalo punu provedbu članka 119., donijelo 10. veljače 1975. Direktivu br. 75/117 o usklađivanju zakonodavstava država članica koja se odnose na primjenu načela jednake plaće za muškarce i žene (SL L 45, str. 19.).

54 Ta Direktiva precizira u nekim vidovima materijalni doseg članka 119. i osim toga predviđa različite odredbe kojima je u biti svrha poboljšanje sudske zaštite radnika koji su eventualno bili oštećeni neprimjenom načela jednake plaće propisanog člankom 119.

55 Članak 8. spomenute Direktive daje državama članicama rok od godine dana da donesu odgovarajuće zakone, podzakonske akte i upravne mjere.

56 Iz izričitih odredaba članka 119. slijedi da je primjena načela jednake plaće za muškarce i žene morala biti osigurana potpuno i nepovratno do isteka prve faze prijelaznog razdoblja, odnosno do 1. siječnja 1962.

57 Rezolucijom država članica od 30. prosinca 1961. nije se mogao valjano izmijeniti rok određen Ugovorom, ne dovodeći u pitanje učinke koje je mogla imati u svrhu poticanja i ubrzanja cjelovite provedbe članka 119.

58 Naime, ne dovodeći u pitanje posebne odredbe, Ugovor se može izmijeniti samo putem izmjene predviđene člankom 236.

59 Štoviše, iz navedenog slijedi da zbog nepostojanja prijelaznih odredaba načelo sadržano u članku 119. proizvodi učinak za nove države članice od trenutka stupanja na snagu Ugovora o pristupanju, tj. od 1. siječnja 1973.

60 Ta se pravna situacija nije mogla izmijeniti Direktivom br. 75/117 koja je donesena u okviru članka 100. o usklađivanju zakonodavstava, kojoj je cilj poticanje ispravne primjene članka 119. donošenjem niza mjera koje je trebalo poduzeti na nacionalnoj razini kako bi se, posebice, uklonili neizravni oblici diskriminacije, ali nije mogla umanjiti djelotvornost tog članka ni promijeniti njegov vremenski učinak.

61 Iako je članak 119. izričito upućen državama članicama utoliko što im propisuje obvezu osiguranja u propisanom roku i nakon toga primjene načela jednake plaće, ta obveza država članica ne isključuje ovlast Zajednice u tom području.

62 Naprotiv, postojanje ovlasti na strani Zajednice proizlazi iz toga što je članak 119. jedan od ciljeva Ugovora u okviru „socijalne politike“ koja je predmet Glave III., a smještena je u trećem dijelu Ugovora posvećenog „politici Zajednice“.

63 U nedostatku izričite upute iz članka 119. o funkcijama koje bi Zajednica trebala vršiti u cilju provedbe socijalne politike, valja uputiti na opći sustav Ugovora i na sredstva koja je on uveo, poput onih predviđenih člancima 100., 155. i po potrebi, 235.

64 Kako je navedeno u odgovoru na prvo pitanje, nijedna provedbena mjera, bez obzira na to jesu li je donijele institucije Zajednice ili nacionalna tijela, ne smije štetno utjecati na izravnu primjenu članka 119.

65 Na drugo pitanje valja odgovoriti da izvorne države članice moraju u potpunosti osigurati primjenu članka 119. od 1. siječnja 1962., početka druge faze prijelaznog razdoblja, a nove države članice od 1. siječnja 1973., dana stupanja na snagu Ugovora o pristupanju.

66 Rezolucija država članica od 30. prosinca 1961. nije izmijenila prvi od tih rokova.

67 Kako je naznačeno u odgovoru na prvo pitanje, Direktiva Vijeća br. 75/117 ne dovodi u pitanje izravan učinak članka 119. i rok određen tom direktivom ne utječe na rokove određene člankom 119. Ugovora o EEZ-u i Ugovorom o pristupanju.

68 Čak i u područjima u kojima članak 119. nema izravan učinak, ta se odredba ne može tumačiti na način da nacionalnom zakonodavcu pridržava isključivu ovlast za provedbu načela jednake plaće, s obzirom na to da, u mjeri u kojoj je takva provedba potrebna, ona može biti ostvarena kombinacijom mjera Zajednice i nacionalnih mjera.

Vremenski učinci ove presude

69 Vlade Irske i Ujedinjene Kraljevine upozorile su Sud na moguće gospodarske posljedice priznavanja izravnog učinka odredbama članka 119., s obzirom na to da bi takva odluka u mnogim područjima gospodarskog života mogla rezultirati zahtjevima koji datiraju unazad do trenutka kad su takvi učinci nastali.

70 Uzevši u obzir velik broj osoba zainteresiranih za podnošenje takvih zahtjeva, a koje poduzeća nisu mogla predvidjeti, mogle bi nastati ozbiljne posljedice na njihovu financijsku situaciju do te mjere da bi neka poduzeća mogla završiti u stečaju.

71 Iako se praktične posljedice svake sudske odluke moraju brižljivo uzeti u obzir, ne može se ići tako daleko da se umanji objektivnost prava i ugrozi njegova buduća primjena zbog mogućih posljedica koje bi neka sudska odluka mogla imati retroaktivno.

72 Ipak, s obzirom na ponašanje nekoliko država članica i stajališta koja je Komisija zauzela i više puta iznijela zainteresiranim krugovima, valja iznimno uzeti u obzir da su, tijekom dužeg razdoblja, zainteresirane stranke bile navođene da održe praksu koja je bila suprotna članku 119., ali ne još i zabranjena njihovim nacionalnim pravom.

73 To što Komisija nije, usprkos upozorenjima, podnijela tužbe zbog povrede obveze države na temelju članka 169. protiv država članica na koje se to odnosilo, vjerojatno je učvrstilo pogrešan dojam o učincima članka 119.

74 U tim okolnostima valja utvrditi da, s obzirom da opća razina u kojoj su iznosi plaće trebali biti određeni nije poznata, važni razlozi pravne sigurnosti koji utječu na sve uključene interese, kako javne tako i privatne, u načelu onemogućavaju ponovno preispitivanje plaća za proteklo razdoblje.

75 Stoga se na izravan učinak članka 119. ne može pozivati u potporu zahtjevima koji se odnose na razdoblja plaće koje prethodi datumu donošenja ove presude, osim kad se radi o radnicima koji su već pokrenuli sudski postupak ili postavili istovrstan zahtjev.

Troškovi

76 Troškovi Komisije Europskih zajednica, koja je podnijela očitovanja Sudu, ne nadoknađuju se.

77 Budući da ovaj postupak ima značaj prethodnog pitanja za stranke glavnog postupka pred Cour de travail u Bruxellesu koji je uputio zahtjev, na tom je sudu da odluči o troškovima postupka.

slijedom navedenog,

SUD

na temelju zahtjeva koje mu je podnio Cour de travail u Bruxellesu presudom od 23. travnja 1975. odlučuje:

1. Pred nacionalnim sudovima može se pozivati na načelo da muškarci i žene moraju primati jednaku plaću, koje je propisano člankom 119. Ti sudovi dužni su osigurati zaštitu prava koja ta odredba dodjeljuje pojedincima, posebice u slučaju onih oblika diskriminacije koji izravno proizlaze iz zakonskih odredaba ili kolektivnih ugovora, kao i u slučajevima kada muškarci i žene za jednak rad obavljen u istoj organizaciji ili službi, bilo privatnoj ili javnoj, primaju nejednaku plaću.

2. Primjenu članka 119. morale su u potpunosti osigurati izvorne države članice od 1. siječnja 1962., početka druge faze prijelaznog razdoblja, a nove države članice od 1. siječnja 1973., dana stupanja na snagu Ugovora o pristupanju. Rezolucija država članica od 30. prosinca 1961. nije izmijenila prvi od tih rokova.

3. Direktiva Vijeća br. 75/117 ne dovodi u pitanje izravan učinak članka 119. i rok određen tom direktivom ne utječe na rokove određene člankom 119. Ugovora o EEZ-u i Ugovorom o pristupanju.

4. Čak i u područjima u kojima članak 119. nema izravan učinak, ta se odredba ne može se tumačiti na način da nacionalnom zakonodavcu pridržava isključivu ovlast za provedbu načela jednake plaće, s obzirom na to da, u mjeri u kojoj je takva provedba potrebna, ona može biti ostvarena kombinacijom mjera Zajednice i nacionalnih mjera.

5. Osim kad se radi o radnicima koji su već pokrenuli sudski postupak ili postavili istovrstan zahtjev, na izravan učinak članka 119. ne može se pozivati u potporu zahtjeva koji se odnose na razdoblja plaće koje prethodi datumu donošenja ove presude.

Lecourt Kutscher O'Keeffe

Donner Mertens de Wilmars Pescatore Sørensen

Objavljeno na javnoj raspravi u Luxembourgu 8. travnja 1976.

Tajnik Predsjednik

A. Van Houte R. Lecourt